

TAPYTI MERGINAS

Cathy Marie Buchanan

Sofoklis

T A P Y T I
M E R G I N A S

CATHY MARIE BUCHANAN

Iš anglų kalbos vertė
Audronė Jonikienė

Sofoklis

Vilnius, 2014

Lariui, amžinai

*Šioje knygoje minimus Dega kūrinius
galite pamatyti apsilankę interneto svetainėje
[www.CathyMarieBuchanan.com/art.](http://www.CathyMarieBuchanan.com/art)*

1 8 7 8

Nė viena visuomeninė būtybė nėra
taip menkai apsaugota įstatymų, nuos-
tatų ir papročių kaip jauna paryžietė.

„Le Figaro“, 1880

Mari

Ponas Leblanas stovi atsišliejęs į durų staktą, rankas sukryžiavęs ant pilvo, suapvalėjusio nuo kiaulienos spirgų. Lie menėje, tokioje ankštoje, kad nelaiko siūlai, trūksta vienos sagos. Mama grąžo rankas – skalbėjos rankas, suskeldėjusias, nutrintais krumpliais.

– Pone Leblanai, – sako ji, – juk ką tik mano mirusį vyra į žemę paguldėm.

– Praėjo dvi savaitės, ponia van Gētem. Sakėt, jums reikia dviejų savaičių.

Vos spėjus tėciui išleisti paskutinį kvapą, ponas Leblanas jau stovėjo mūsų nuomojamo kambario tarpdury, kaip ir dabar, reikalaudamas nuompinigių už tris mėnesius – tėtis nemokėjo nuo tada, kai sunegalavo.

Mama puola ant kelių, sugriebia pono Leblano palto kraštą.

– Negalit mūsų išvaryti. Mano dukterys – visos trys – geros mergaitės, negi išmesit jas į gatvę?

– Pasigailékit mūsų, – prašau parklupdama šalia mamos prie jo kojų.

– Taip, pasigailékit, – pakartoja Šarlotė, mano jaunesnioji sesuo, aš net krūpteliu. Kaip vaikas, neturintis nė aštuonerių, ji pernelyg gerai atlieka savo vaidmenį.

Tik Antuanetė, vyriausioji iš mūsų trijų, išlieka tylia, nenuolankia, aukštai iškélusi smakrą. Kita vertus, ji niekada nieko nebijo.

Šarlotė suima abiem delniukais pono Leblano ranką, pabučiuoja ją, priglaudžia prie plaštakos skruostą. Jis sunkiai atsi-
dūsta, ir, regis, mažylė Šarlotė, dievinama kiaulienos pardavėjo, laikrodininko, prekiautojo indais, išgelbėja mus nuo išmetimo į gatvę.

Matydamas, kaip sušvelnėja pono Leblano veidas, mama sako:

– Paimkit mano žiedą, – ji nusimauna nuo piršto vestuvinį žiedą. Prieš įdėdama ji į laukiantį pono Leblano delną, prispaudžia prie lūpų. Tada itin dramatišku mostu rankos pakyla prie krūtinės, kur plaka širdis. Nenorėdama, kad jis iš mano akių suprastų, ką žinau apie mamos jausmus téčiui, nusuku veidą į šalį. Kai tik tėtis užsimindavo esąs siuvėjas, mokėsis vaikystėje pas šio amato meistrą, mama visada sakydavo: „Vienintelai tavo siuviniai yra porceliano gamyklos darbininkų kombinezonai.“

Ponas Leblasas sugniaužia saujoje žiedą.

– Dar dvi savaitės, – sako jis. – O tada sumokėsit visą skolą.

Antraip vežimas išgabens į lombardą komodą, paveldėtą téčio prieš mirti, ankstesnio nuomininko paliktus baldus – stalą ir tris išklibusias kedes, čiužinius, kimštus vilna, kurios

kiekvienai sauja verta penkių sū. Mūsų nuomojamas kambarys liks tuščias, vien keturios sienos, tamsios ir pažinos, be menkiausio baltinimo pėdsako. Ant durų bus nauja spyna, o šalia – durininkė, senoji ponai Lega, čiupinėjanti kišenėje raktą, išmeigusi užjaučiantį žvilgsnį į apvalų, dailų Šarlotės skruostuką. Iš mūsų trijų viena Antuanetė buvo tokio amžiaus, kad prisiminė naktis niūriose laiptinėse, dienas Osmano bulvare, ištieslus delnus – tuščius, pro šalį prašnarančius šilkinius sijonus. Kartą ji man pasakojo apie tą metą, kai tėtis pardavė savo siuvamają mašiną, kad nupirkta baltą nériniuotą suknytę, baltą karstelį su dviem nupieštais angeliukais, pučiančiais ragą, ir sumokėtų kunigui už mišias.

Esu pavadinta mirusio veikelio, Mari, arba Mari Pirmosios, kaip mintyse ją vadinu, vardu. Prieš antrajį gimtadienį ji gulėjo sustingusi lopšyje, pastėrusiu, nereginčiu žvilgsniu, o tada atsiradau aš – pasak mamos, kaip dovana, – kad užimčiau jos vietą.

– Su Dievu! – šūkteli Šarlotė pavymui išeinančiam ponui Leblanui.

Mama sunkiai keliasi, svyrudama kaip sena moteris, slėgiama našlystės, dukterų, skolų, tuščių podėlių naštos. Ji išsiitraukia iš kišenės žalio skysčio buteliuką ir priglaudžia jį prie lūpų, tada atbula ranka nusišluosto burną.

– Jau visą savaitę imam pieną skolon, ar pakaks pinigų už jį sumokėti? – klausia Antuanetė iškeldama smakrą.

– Visą mėnesį iš tavęs negavau nė vieno sū. Vis dar tebesi Operoje tik statistė, nors tau jau septyniolika. Neturi nė menkiausio supratimo apie darbą.

Antuanetė kietai sučiaupia lūpas ir iš aukšto dėbteli į mamą, kuri neatlyžta:

– Už slampinėjimą po sceną jie tau moka vos varganus du frankus, ir tai tik tuomet, jei pavyksta pritaikyti kokį drabužių prižiūrėtojos išlygintą kostiumą. Esi pernelyg išpuikusi, kad dirbtum skalbykloj. Nieko gero iš tavęs neišeis. Aiškiai matau.

– Kokia motina, tokia ir dukra, ką? – Antuanetė pakelia prie lūpų įsivaizduojamą butelį.

Mama kilsteli absentą, bet tik užsuka kamštį.

– Ryte nusivesi seseris į Operos šokių mokyklą, – liepia Antuanetei, ir Šarlotės veidelis nušvinta. Ji po tris sykius per savaitę kartoja, kad Paryžiaus *Grand Opéra* esanti puikiausia pasaulyje.

Kartais Antuanetė rodydavo mudviem su Šarlote žingsnelius, kuriuos išmoko Operos šokių mokykloje dar prieš tai, kai jai liepė daugiau nebeateiti, tada stovėdavom suglaustais kulnais, į šalis pasuktomis pėdomis, lenkdamos kelius.

– Keliai virš kojų pirštų, – sakydavo Antuanetė. – Šitaip. Tai *plié*.

– Parodyk dar ką nors, – paprastai prašydavo Šarlotė, kartais ir aš. Vakarai būdavo ilgi ir nykūs, o žiemą keli *plié* menkoje žvakių šviesoje nugindavo drebulį prieš susirangant nakčiai ant čiužinio.

Antuanetė mus mokė nesibaigiančių *battement tendu*, *rond de jambe*, *grand battement*. Tik stabtelėdavo pataisyti Šarlotės ištestos kojtės kulkšnies.

– Štai kokios kojos, – sakydavo ji. – Šokėjos kojos, meilute.

Beveik visada jai rūpėjo pataisyti būtent Šarlotę. Mama mégdavo kartoti, kad atėjo laikas man pačiai save išlaikyti,

esą, net Operos šokių mokykloje mergaitėms kas mėnesį įteikiama po septyniasdešimt frankų, bet tėtis, žiūrėk, jau trenkia delnu per stalą:

– Pakaks! Mari turi likti sesers Evangelinos klasėje, kur jai ir vieta.

Vėliau, kai likome vieni, jis sušnabždėjo man į ausj, kad aš esanti sumani, mano protas skirtas mokslui, kad sesuo Evangelina palaukė jo prie porceliano gamyklos ir jam tai pasakė. Vis tiek déjausi prie jų, tačiau, nors Antuanetė ir tarstelėdavo, kad mano nugara lanksti, o klubai laisvi, nors kartais pagaudavau save šokant pačios sugalvotą šokį, kai pro grindų lentas iš apačios prasiskverbavo smuikininko griežiama muzika, mes abi žinojome, jog téčio žodis tvirtas. Antuanetės akys buvo nukreiptos į mažają Šarlotę – atlikdama *arabesque*, ji tiesia koją atgal, o tada iškelia ją aukštai virš žemės, seserai nuolat taisant ir šükčiojant:

– Rankos minkštос. Kelis tiesus. Kaklas ištemptas. Gerai. Meilute, tavo kaklas kaip Taljoni.

Per Antuanetės vardadienį, kai ji buvo aštuonerių, tėtis išstriukė iš palto rankovės Mari Taljoni statulėlę – pakibusią ore basakojė šokėją, išskleidusią sparnus, tik vienos kojos pirštais liečiančią žemę. Beveik prieš penkiasdešimt metų ji užkariavo visų paryžiečių širdis šokdama „*La Sylphide*“¹, ir jos legenda gyva iki šiol. Antuanetė tuziną kartų pabučiavo statulėlės veidelį ir pastatė aukštai ant židinio atbrailos, kur visi galės ja grožėtis. Kiekvienas pažvelges pamatys šalia senojo mamos laikrodžio ją, mažają silfidę. O paskui Antuanetė neišlaikė egzamino, po kurio turėjo būti perkelta iš antros į pirmą kordebaleto pakopą, vadinančią pirmu *quadrille*, ir buvo išmesta iš Paryžiaus operos baleto už tai, kad ginčijosi su baleto direktoriumi ponu Pliuku.

¹ „Silfidė“. Viena šio baletų versijų buvo pastatyta Paryžiaus operoje 1832 m. Muziką sukūrė Jeanas-Madeleine'as Schneitzhoefferis, choreografijos autorius – Marie Taglioni tévas Philippe Taglioni.

– Jau tas tavo liežuvis, – piktinosi mama.

– Tik pasakiau jam, kad galėčiau atlikti daugiau sukinių – *fouettés en tournant* – nei Martina ir kad mano kojos dirba geriau nei Karolės.

Įsivaizdavau ten stovinčią Antuanetę, sukryžiuotomis rankomis, ižūlia veido išraiška.

– Aš esanti bjauri ir liesa – štai ką jis atsakė.

Kitą dieną statulėlė pradingo nuo židinio atbrailos, gal buvo nunešta į lombardą, o gal sudaužyta į grindinio akmenis.

Sužinojusi, kad mama mus siunčia į šokių mokyklą, Šarlotė stengdamasi nuslepsti džiaugsmą taip suneria pirštus, kad net krumpliai pabąla. Aš išlieku rami, neparodau savo nusimimimo. Žiurkikės – liesos, kupinos vilties mergaičiukės, besivaržančios dėl mitriausią kojų, lengviausio šuolio, dailiausią ranką – yra vaikai, tokie kaip Šarlotė, kai kurioms tik šešeri. Mano nervai sudirgsta, kai įsivaizduoju save, trylikametę, pasimetusią prie atramos tarp jų, žiurkikių, gavusių šį vardą dėl to, kad šmirinėja Operos koridoriais, alkanos ir murzinos, šniukštinėdamos, gal kas sušelps kokiu trupinėliu.

Antuanetė ramindama uždeda delną ant Šarlotės rankos, pagauна mano žvilgsnį ir vos pastebimu linktelėjimu paprasčio manęs palaukti, atseit, dar nebaigė kalbėtis su mama.

– Senis Pliukas nepriims Mari.

– Tai nuspręs jis pats, – atrėžia mama.

– Ji jau per didelę.

– Pasivys. Pasakyk jam, kad ji sumani, – mamos balsas šiurkštus, su šaižiomis pajuokos gaidelémis. Ji žino, kaip didžiausiai, kad sesuo Evangelina atėjo prie gamyklos vartų palaukti tėcio.

– Aš jos nesivesiu.

Mama išsitiesia visu ūgiu, visais trim coliais žemesnė už Antuanetę. Palinksta į priekį, arti prikišdama veidą.

– Darysi, kaip liepta.

Rytus leisdavau sédédama prie nedidelio rašomojo stalo ir kalbėdama Atgailos aktą iš katekizmo arba skaitydama iš knygelės istoriją apie Žaną d'Ark, rašydama iš atminties dešimt Dievo įsakymų arba kopijuodama nuo lentos stulpe-lius skaičių, kuriuos man buvo liepta sudėti. Kartais pakel-davau akis ir pastebėdavau, kaip pakyla sesers Evangelinos lūpų kampučiai jai nusišypsant, jaučiau nuo mirkčiojančios lempos atsklindančią šilumą. Ir vis dėlto nuo tada, kai tėtis apsirgo, émiau abejoti dėl visų šių valandų teikiamos nau-dos, savanaudiškumo, verčiančio likti klasėje, užuot pelnius duoną. Sesuo Evangelina sako toli gražu dar nepabaigusi mano religinio švietimo, jai, esą, nepatinka, kad aš paliečiu stalo vyri ar raktą kišenėje – geležies gabalélius, kaip manau, nešančius sèkmę, kai mane iškviečia ką nors sakyti atmin-tinai. Sako, kad nemoku né vienos giesmės. Ir kaip galėjau išmokti, jei neturiu pakankamai padoraus sijono, kuriuo se-gédama leisčiau sau ateiti į mišias *église de la Sainte-Trinité*²? Ji valandų valandas ruošė mane Pirmajai Komunijai, tačiau, vilkėdama iš patarnautojo pasiskolintą kamžą, o ne nériniuo-tą suknelę, kokiomis pasidabindavo visos kitos mergaitės, ir suvokdama, kad ostija – tikras Kristaus kūnas, kaip mums buvo sakoma, – yra niekas kitas, o tik paprasčiausia duona, negaliu tvirtinti pajutusi šalia Tikrąjį Jo Buvimą. Vis dėlto

² Švč. Trejybės bažnyčia (pranc.).

moku atmintinai „Tikiu į Dievą Tėvą“, „Tėve mūsų“, „Sveika, Marija“ ir „Garbė Dievui“. O dėl kitų dalykų, kuriuos turėjau išmokti mokykloje, – jau galiu greičiau už daržovių pardavėją sumesti, kiek kainuoja kopūstas ir du svogūnai. Moku suskaičiuoti gautą grąžą, išsiaiškinti, ar ji teisinga. Gebu parašyti, ką panorėjusi, ir perskaityti laikraščiuose viską, kas man įdomu. Jei sesers Evangelinos paklausčiau, kokia prasmė toliau mokytis, jei paklausčiau, ar viso pasaulio aritmetika galėtų apsaugoti tokią mergaitę kaip aš, žinau, kokį gaučiau atsakymą. Niekas nepakeis to, kad esu mergaitė, neturinti tévo, tik motiną, nuolat čiuopiančią sijono kišenėje butelį, mergaitė tokiu veidu, kad joks krautuvininkas nenorėtų matyti už prekystallo pasitinkančios pirkėjus, mergaitė, gyvenanti viršutiniame aukšte, Dué gatvėje stovinčiamė pigiai nuomojamų kambarių name su įvijais laiptais, pernelyg siaurais, kad jais užkoptum sijonu nebraukdama sienų, ir kiemu, pernelyg ankštu, kad ten patektų bent spindulėlis saulės, mergaitė, palikta be priežiūros Monmarstro pašlaitėse, tame katile, kuriamo murkdosi buržua ir vargetos, darbininkai ir amatininkai, menininkai ir pozuotojai, rajone, pagarsėjusiamė savo kabaretais ir šokių salėmis, ir kokotėmis, tiek nusižeminusiomis, kad sutinka pasikelti sijonus už duonos kriaukšlį ar puodelį viralo namie laukiantiems vaikams. Sesers Evangelinos atsakymas?

– Na, – pasakytuji ji, lygioje kaktejoje susimetant raukšlėms, netiesai sėlinant prie lūpų, – niekada negali žinoti.

Mamą užlieja pyktis, kaip ir vakar, kai ji ėmė šaukti, o Antuanetė spjovė pataikydama į mamos batą, tada mama sudavė

Antuanetei, bet ši tik nusijuokė, ir ji sudavė dar kartą. Mama įkūni, išpurtusiu veidu, tvirtomis kaip vyro rankomis, o Antuanetė – siaurų klubų ir kaulėta, ilgais ir laibais it šakelės pirštais. Tačiau ji vis tiek plačiau pražergja kojas pasiruošdama smūgiam.

Negi taip jau neįmanoma, kad mane nuvestų į šokių mokyklą, kad kada nors pateksiu į Operos sceną? Galbūt šokių mokytoja apsidžiaugs atėjusia mergaitė, pakankamai didele, kad pati nusišluostytų nosį ir susipintų kasas. O jei ji bus žiauri, jei mažos mergaitės tyčiosis, kad neįstengiu atliki tiesia linija *demi-tours* pasisukimų – sesuo Evangelina visa da sako, kad dirbu kaip jautis ir kad turiu gerą galvą, greitai perprantancią tai, kas nauja. Be to, vertėtų pagalvoti ir apie septyniasdešimt frankų. Galėčiau eiti į tekstilės fabriką ir užsidirbtį pusę tiek, skalbykloje pelnyčiau panašią sumą, tačiau dirbdama dyliką valandų per dieną, šešias dienas per savaitę, ir tai – tik tuomet, jei prižiūrėtojas sutiktų apsimesti, kad man jau keturiolika.

Galbūt rytoj bus tokia diena, kai pono Pliuko žmona pamaitins jį mėgstamais pusryčiais ir šiek tiek rūpestingiau pariš kaklaraištį, diena, kai jis užkops Operos laiptais gavęs bent kiek daugiau šilumos. Gal būdamas sviestinių bandelių prikimštu pilvu jis mane įrašys į šokių mokyklos sąrašą išvaduodamas iš skurdo ir suteiks kad ir visai menkutę galimybę?

– Aš eisiu, – pareiškiu jausdama, kaip sugniaužtų pirštų nagai sminga man į delnus.

Įsitempęs Antuanetės kaklas atsipalaiduoja, mama klesteli ant kietos kėdės.

LE FIGARO

1878 KOVO 23

NUSIKALTÉLIO TIPAS

Tyrinėdamas nusikaltėlio tipą, italų kriminologas Čezarė Lombrozas aptiko plačiai paplitusius tam tikrus anatominius ypatumus. Tarp tirtų nusikaltelių dažniausiai pasitaikantys veido bruožai yra šie: į priekį atsikišusi apatinė veido dalis, platūs skruostikauliai, žema kakta, tamsūs, vešlūs plaukai. Kadangi visi šie bruožai būdingi priešistoriniam žmogui arba žmogbeždžionėms, Lombrozas postuluoja, kad bjauriausi šių laikų nusikaltėliai yra grįžimas prie ankstesnio, laukinio žmogaus. Jis nurodo, kad palikuonims pasireiškę išnykę protėvių bruožai ir ligos yra išsamiai dokumentuoti mokslininkų. Šią išvadą patvirtina gerbiamų prancūzų antropologų tyrinėjimai.

Dr. Arturas Bordjé išmatavo iš Kano muziejaus pasiskolintas trisdešimt šešių žudikų kaukoles ir nustatė, kad pagal du pagrindinius matmenis jos labai primena pirmykščio žmogaus

kaukoles. Žudikų kaktos labai mažos. Kaip tik tokio rezultato jis ir tikėjosi atsižvelgdamas į ryšį tarp smegenų kaktos skilčių ir intelekto. Užpakaninė kaukolės dalis, kurioje yra su veiksmais susijusios skiltys, nepaprastai didelė. Bordjė daro išvadą, kad šiuolaikinius nusikaltėlius ir pirmykščius laukinius žmones sieja smegenys, labiau linkusios veikti nei mąstyti. Šiuos duomenis patvirtina ir dr. Luji Delaziovo darbas: La Roketės kalėjime jis išmatavo dviejų šimtų kalinių galvas ir aptiko tokius pačius kaukolės požymius, atskleidžiančius menkos moralės tendencijas tarp beveik pusės tirtų nusikaltėlių.

Atrodo, prancūzų antropologų ir Lombrozo nuomonės sutampa. Tipinis nusikaltėlis yra kraupiai bjaurus: *monstrum in fronte, monstrum in animo*.³

³ Pabaisos veidas – pabaisos siela (lot.).

Tapyti merginas – širdį veriantis romanas, iškvėptas
mergaitės, pozavusios garsiajai Edgaro Dega statulėlei
Mažoji keturiolikmetė šokėja, gyvenimo.

Belle Époque Paryžius. Po netikėtos tévo mirties seserų van Gétem gyvenimas apsiverčia aukštyn kojom. Varganam skalbėja dirbančios mamos uždarbiui tirpstant absento butely, joms gresia būti iškeldintoms iš nuomojamo kambario. Neturėdama didelio pasirinkimo, keturiolikmetė Mari išsiunčiamą į Paryžiaus operą, kur už skurdų atlyginimą ją paruoš šokti garsiojoje baletu scenoje. Pavojingu jaunuoliu susižavėjusi vyresnioji sesuo Antuanetė randa statistės darbą spektaklyje, pastatytame pagal garsų Emilio Zola romaną *Spąstai*.

Mari pasineria į šokį ir netrukus pradeda pozuoti Edgaro Dega studijoje, kur jos atvaizdas bus įamžintas statulėlėje *Mažoji keturiolikmetė šokėja*. Tuo metu Antuanetė ritasi vis žemiau. Vyresnélė turi pasirinkti tarp sąziningo darbo ir kur kas pelningesnio kelio, atsiveriančio prieš jauną moterį – kokotés gyvenimo.

Sudėtingų pokyčių mene, kultūroje ir visuomenėje laikais vykstantis romano veiksmas pasakoja apie nepaprastas seseris, pažeidžiamas ir neapsaugotas nuo tamšiųjų visuomenės jégų poveikio...

